

Naplójegyzetek

- Találkozások Kádár Jánossal -

Hosszan gondolkodtam rajta: van-e értelme közreadni ezeket a sebtiben leírt, néhány alkalmi rövid találkozást megörökítő, töredékes naplójegyzeteket. Hiszen aki egy politikust meg akar ismerni, nem ily típusú feljegyzésekhez nyul, de a tetteit vizsgálja s a jóváhagyott, hiteles szövegeket: a beszédeket, cikkeket, aprotált interjúkat s más ily típusú megnyilatkozásokat nézi, azokra alapoz. Az alant következő naplójegyzetek nem ily jellegűek. Még a rögzítés hűségét nézve sem lehet hitelesnek tekinteni őket. Az első alkalommal a beszélgetés során elővettem ugyan a nálam mindig készenlétben lévő "cédulázó" blokkot s jegyezni kezdtem /meg is tudtam később, hogy ez mennyire zavarta/, később azonban már csak az emlékezetre támaszkodtam. S egy jegyzetelt szöveg sem lehet pontos, valósághoz hű s még kevésbé egy pusztán emlékezetből rögzített.

Miért döntöttem mégis a közlésük mellett? Mert ha maguk a szövegek, az egyes mondatok nem is hitelesek: az az atmoszféra. S ami más megnyilatkozásokban jobbára elsikkad, láthatatlan lesz: a gondolkodás műhelymunkájáról mégis adnak egy hozzávetőleges képet az ilyen jegyzetek. Mindennapi közelségbe hoznak. S így hasznos adalékok lehetnek talán - nem a politikai vezérlő eszmékhez /azokhoz ott vannak a jóváhagyott, hiteles szövegek/, de egyfajta emberi magatartás, egyfajta gondolkodásmód megismeréséhez.

1973.nov.8.

/A Kortárs 1973.novemberi száma kezdte közölni A mindennapok forradalmisága című tanulmányomat. Már az első megjelent rész nagy vitát váltott ki: támadások indultak ellenem. Ezek ellen védelmet keresve, de nem utolsósorban a belső bizonytalanságtól is késztetve erre, szántam rá magam hogy Kádárhoz fordulok. Emlékezetemben volt, hogy nem sokkal korábban, milyen bátorítást jelentett számomra, mikor egy szintén viták kereszt-tüzébe került tanulmányom, a Hazafiság és forradalmiság kapcsán egy futó találkozás alkalmával megjegyezte: egyetért a gondolataimmal. Ugy éreztem, szükségem van most is a segítségére, a véleményére. Hiszen a különféle pusmogott s szélesen terjedő bírálatok tartalma épp az volt, hogy balról támadom az általa képviselt politikát, a párt politikáját. Levelet írtam neki, elküldve tanulmányomnak a Kortárs-ban addig még meg nem jelent részletét is, s kértem adjon alkalmat rá, hogy az itt kifejtett kérdésekről beszélhessek vele. Hétfőn adtam le a levelem, alig két nap múlva már jött a felelet: menjek fel hozzá csütörtökön a késő délutáni órákban./

Du. 1/2 5-kor Kádárnál. A várószobájában Szinnyi Merse kép: a Pipacsok. Ugyanaz, mint otthon, másolatban.

Kijön elém a külső terembe. Bent narancsszörpöt hoz Joli.

Koccint:

- Lehet vele koccintani, van benne három csepp konyak.
- Na, miről akar beszélgetni, megkaptam a levelét, nem hiszem, hogy én vagyok a legilletékesebb. S ne haragudjon, nem készültem fel.

Átadom az általam feldolgozott kérdéseket. Ő: - Hát ez nagyjából a cikke vonala. Cikkével egyetértetek: helyes a vonala. Az első rész kissé elvont és bonyolult, de a második rész, az már egyszerűbb és helyes.

- Nézze, nehéz ennek a forradalmiságnak a kérdése. Én ilyen nehéz kérdésekkor azt szoktam, hogy leegyszerűsitem. Minden dolgot le lehet és kell egyszerűsíteni bizonyos szituációkban. Ha az ember igazán meg akar érteni valamit, akkor le kell tudnia egyszerűsíteni is.

- Ha magamat vizsgálom: én sohase akartam forradalmár lenni. S még ma sem tartom magam annak. S ha vizsgálom önmagam, nem tudok mást mondani, csak azt: érdekből lettem, ami lettem. Az utam nem valami magasztos eszmék döntötték el. Volt egy anyám, akit nagyon szerettem. Volt egy hét évvel fiatalabb öcsém, azt is szerettem. S valahogy már egész fiatalon úgy adódott, hogy én lettem a családfenntartó. S azt akartam, hogy jobban éljenek azok, akiket szeretek, arra törekedtem, hogy jobban éljek én is, s közben meg szerettem volna maradni becsületes embernek. Nem akartam, hogy talpnyalóként éljek jobban, nem akartam, hogy lopásból vagy családból, s így rájöttem, hogy csak a többi munkástársammal együtt változtathatok a sorsomon. Csak úgy élhetek jobban becsületes emberként, ha velük együtt próbálom meg azt. Így kerültem be a mozgalomba. Aztán vitt előre a dolgok logikája. Mikor felvetődött, hogy belépjek az illegális pártba, megmondom őszintén, nem volt könnyű dolog. Egy évig gondolkodtam. De aztán beléptem, s ezt aztán egy életre szólóan.

Itt valahogy belsőleg fütött lett a szava, érződött, hogy ezt érzi nagyon lényegesnek: ha tesz valamit, úgy tegye, hogy egy életre szóljon.

- Aztán tudja, a forradalmárnak nagyon sok fajtája van. Van polgári forradalmár, kispolgári forradalmár, anarchista forradalmár, s van kommunista forradalmár. S hogy ki a forradalmár: ez attól is függ, milyen normákat állítunk ehhez. Az illegalitás magas normákat állított. Ott az életveszély fenyegetése volt, ezt kevesen vállalták, így kevesen is voltunk. Ma ezek a normák alacsonyabbak, ma a normák mások.

- Maga beszél a közelre nézésről. Ez jó. De minden egy meghatározott időhöz van kötve. Ötvenhat után "lazítanunk" kellett, kevésbé szigorúvá tenni a normákat. 56 előtt egy csomó becsületes ember dolgozott éjt nappallá téve, mert azok voltak a normák. Norma volt az: csak akkor vagy forradalmár, ha nem sietsz haza a csaláodhoz, ha minden idődet a pártnak szentelled. Ezek a normák hamisak voltak. S lekispolgározták azt, aki ezeknek nem vetette alá magát.

- Emlékszem, mikor én bekerültem a mozgalomba, akkor is sokfajta ember volt közöttünk és sokfajta norma volt. Emlékszem, voltak akik azt mondták, forradalmár az, akinek a családjánál, mindennél fontosabb a párt, aki a családját el tudja hagyni miatta. Én ekkor megjegyeztem: így én kispolgár vagyok, mert bizony én szeretem a magam családját. Aztán voltak, akik azt mondták: a forradalmárnak nem szabad cigarettáznia. Erre én azt mondtam, akkor bizony a munkáosztályt 120 évbe telik, míg a forradalom mellé állítjuk, ha ennyi idő alatt le tudjuk beszélni a dohányzásról valamennyit. Meg aztán voltak olyanok is, akik csak szexuális nyugtalanságból jöttek a mozgalomba. Ezeknek mindenki kispolgár volt, aki nem akart szabadon lefeküdni akárkivel. Ezeknek mondtam én, mikor egyszer azt mondták

nekem is, hogy te nem vagy forradalmár: én proletárforradalmár vagyok s nem szexuálforradalmár.

- Látja, a normák mindig nagyon különbözőek. S nemegyszer rosszak is. S ilyen hamis normák voltak 56 előtt is. A vas, amikor elhajlik, akkor helyre kell kalapálni, s ilyenkor a másik oldalról kell verni, hogy egyenesbe jöjjön. Valahogy úgy tettünk mi is. Szándékosan kiengedés kellett. Meg kellett engedni az embereknek, hogy fellélegezzenek, hogy érezzék, nem bűn az, ha az ember kommunista, s mégis szeret kártyázni, jól érzi magát társaságban. Nem bűn az, ha egy kommunista siet haza, mert szeret együtt lenni a családjával. Mondják sokszor nekünk, hogy alacsonyra szabtuk a normákat. Lehet, mondjuk mi, de ez szükségszerű. Ez nálunk elkerülhetetlen volt. Ötvenhat tanulságaiból ez következett.

- Mert ez az ötvenhat nagyon nagy meggondolkodtató kellett hogy legyen számunkra. Tudja, hogy én sokmindenen mentem keresztül. A Horthy korszakban is. Később is, Rákosiék alatt. De a legnehezebb számomra 56 volt. Akkor éreztem magam legrosszabbul lelkiileg. Mert akkor valahogy a saját munkánk volt mérlegre téve.

- S hogy állunk ma ezzel, hogy forradalmár. Nem azonos ez a kommunistával. Hatszázezren vagyunk. Tudja, kevesebb jobb lenne. Nem mind kommunista az sem, ki a pártban van. De nagyon nehéz ma különböztetni a között, ki az, aki az élcsapathoz csatlakozott, s ki az, aki a hatalmon lévő párthoz. Mert ma ez a kettő vagyunk egyszerre: élcsapat és hatalmon lévő párt. S mind a kettőhöz egyszerre jönnek. Ezért nem normális dolog az, hogy az értelmiségi fiatalok közt mindenki KISZ-tag, a munkásoknak,

parasztoknak nem érdekük, hogy a hatalmon lévő párthoz jöjjenek, ott kevés a KISZ-tag és kevés a párttag. Az értelmiség-nél, az alkalmazotti rétegnél viszont már karrier-lehetőség is az, ha a hatalmon lévő párthoz csatlakoznak. Ezt világosan kell látni. Jobb lenne, ha kevesebben lennénk, de nem tudjuk, hogy csináljuk. De legalább még nem vagyunk kilencszázezren.

- Én mindig ellene voltam annak, hogy a kommunistákról azt mondjuk, az valami különleges ember. Olyan, mint a többi, de talán csak nagyobb, erősebb benne a vágy, az eltökéltség, hogy a társadalmi fejlődés előbbre viteléért dolgozzon, talán csak több benne az áldozatkészség és több a tudatosság. Ezek talán a forradalmár legfőbb vonásai: a társadalmi fejlődés előbbre viteléért való áldozatkész és tudatos harcosság. S aztán kell még néhány lényeges emberi tulajdonság.

- Mindenekelőtt kell az, hogy higgyen abban, amit mond. A tömegek mindig megérik ezt. Mindig megérik, azt hiszi-e valaki ténylegesen is, amit hirdet. S nem elég, hogy csak higgyen benne. A szerint kell tudni élnie.

- Tudja, sokat gondolkozom, hogy ennek a mondásnak: vizet prédikál és bort iszik - legalább három különböző fokozata van. Van olyan ember, aki bort prédikál és bort iszik. Ennél azért már jobb az, aki ha bort iszik is, de legalább már vizet prédikál. Legjobb azonban az, ha vizet prédikál s vizet is iszik. S a kommunistának ilyennek kell lennie.

- Ezért tartjuk mi nagyon fontosnak, hogy a pártszervezetek ne csak küzdjenek az önzés, harácsolás ellen, hanem ők maguk is intaktak kell hogy maradjanak ettől. Mert eredményesen csak így küzdhetnek. A tömegek mindig megérik azt, ha valaki nem úgy él, ahogy hirdet. S nemcsak a pártszervekre áll ez, de

az egyes kommunistára is. Azoknak is intaktaknak kell maradni-
ok attól, ami ellen küzdenek. Az egyén is legyen mindig intakt.

- A forradalmiságról szólva nem lehet elfeledni, hogy a
forradalomban nem lehet forradalmat csinálni. Az ellenforrada-
lom lesz. Hiszen, hogy mi a forradalom, az pontosan meghatáro-
zott. Forradalom, ha egy osztályuralmat felváltja egy más, a
történelmi fejlődésben előbbre mutató osztály a maga uralmával.
S így mi ma forradalomban élünk. Aki ebben valamiféle külön
forradalmat csinál, az csak hóbörög, avagy ellenforradalmat
hajt végre.

- A mindenáron "forradalmárok" ezt nem értik meg. Nem ér-
tik meg azt, hogy forradalmárrá lenni, ezt nem akarni kell, ők
mindenképp forradalmárok akarnak lenni. Ezekről félek legjob-
ban. A türelmetlenek értanak mindig legtöbbet az ügynek. Minden
helyzetben ők a legveszélyesebbek. Figyelje meg, a munkásosz-
tály mindig csak olyan célt tűz ki, ahol van esély a győzelem-
re. Az nem szereti a kalandokat. A kispolgári forradalmárnak
viszont mindig minden sürgős, minden gyorsan kell neki. Rákosi-
éknak is ez volt a hibája, ez volt mentalitásuk.

Közbevetésemre, hogy viszont a fiatalságra is ez a türel-
metlenség jellemző.

- Az helyes. Ő legyen is türelmetlen. Ez a sajátsága. Ezért
fiatal. Egyet kell velük megértetni, azt, hogy fiatalnak lenni,
az nem valami különösebb érdem. Az nem érdem, ez csak egy álla-
pot. Az idősebbeknek viszont ezt kell megértetniök: fiatalnak
lenni: nem bűn.

- De visszatérve a forradalmiságra: a kommunista, a forra-
dalmár nem valami különleges ember, csak szerencsés ember. Sze-
rencsés, mert eljutott egy eszméig, s az tartalmassá tette

egyéni életét. S az talán véletlen is, hogy az egyik eljutott ide, a másik nem. Talán csak véletlen az, hogy belőlem nem sö-
röket ivó, kocsmázó, kártyázó ember lett. Szerencsés ember vol-
tam, hogy nem azzá, de kommunistává váltam, hogy bekerültem a
mozgalomba. Szerencsének nevezem ezt, mert így lesz tartalmas
az egyén élete.

- Szeretem idézni a pálfaí ember példáját. Tolna megye
északi csücskében van ez a kis falu. Felkerestem ott a tsz-ben
egy embert, akiről hallottam, hogy felakasztotta magát, mikor
aláírta a tsz-belépést. s ma brigádvezető és jól érzi magát.
63 éves korában megtanult biciklizni, járja a határt, reggelen-
te sorra jár, s zörgeti fel az embereket. Megkérdeztem tőle,
mit kapott ő ezzel.

- Tudja, Kádár elvtárs - mondta -, olyat adott nekem ez a
brigádvezetőség, amelyet korábban sohasem éreztem. Azelőtt so-
ha nem éreztem, hogy a falunak szüksége van reám. Most azt ér-
zem, hogy szükség van reám. - Ez nagyon nagy igazság. Az ember
akkor boldog, ha feladata van, ha érzi azt, hogy szükség van
reá.

- Sokat gondolkozom azon, hogy mi készíti rá az embert,
hogy noha természeti lény is - mert nemcsak társadalmi produk-
tumok vagyunk, de legalább 5 százalékban természeti lények is -
s mint ilyen, minden ember szereti az életet, ragaszkodik hoz-
zá s aztán mégis ennek az életszeretnek a nevében eljut az
élet feláldozásáig is. S szívesen feláldozza épp az életért
a maga életét.

Elgondolkodott, nem fejezte be a gondolatot. De érződött,
hogy az előbbi példa él benne tovább. Az életnél is fontosabb

az, hogy szükségesnek, hasznosnak tudjuk magunkat. Megint a fiatalokra kerül vissza a szó.

- Nevelésre van szükségük. A fiatalok nagyon fogékonyak, kell nekik az okos, nevelő szó. Azt kellene megértetni velük, hogy az igazi forradalmiság az, ahol a meggyőződés tartós, ahol az hosszan megmarad. Az illegalitásba jöttek sokféle emberek. Voltak, akik mindenkinél hangosabbak voltak, mindenkinél különb forradalmárok, s aztán egyszer csak elmaradtak, soha többet nem láttuk őket. Ők voltak az átmenő forgalmu életek. Az ilyen átmenőket, a hangoskodókat sohasem szerettem. S ma is ezek a legellenszenvesebbek előttem. Nem fellobbanás kell, hanem szívósság. S mindenekelőtt - s megismételte, mint az előbb - az kell, hogy az emberek higgyenek abban, amit mondanak, kell a hit, ha furcsa is ezt épp itt mondani, s kell az, hogy aszerint is éljen az ember, amit hirdet, mond.

- Valahogy nem azt kellene csinálni, hogy felállítjuk a követelményt, ilyennek kellene lenni a forradalmárnak, nem az absztraktból kellene kiindulni, abból kellene kiindulni: előre akarjuk vinni a társadalmat, hogy miképp azt mindig az adott helyzet határozza meg, s ha becsületesen végezzük a magunk munkáját, akkor eljutunk ahhoz, amit forradalmiságnak lehet nevezni. Nem normákhoz kell igazítani az életet: becsületesen kell csupán élni, s becsületes élet belső logikája aztán elvisz valahová, lehet hogy a forradalmisághoz.

Közbevetem, hogy azért a fiataloknak eszmények kellenek, kell, hogy törjenek valamerre, ilyenek akarunk lenni. Megkérdelem, neki voltak-e ilyen eszményei. Elgondolkodott. S elkezdett ekkor az életéről beszélni.

- Nézze, én törvénytelen gyerek voltam. S ki voltam adva gyerekkoromba falura, nevelőszülőkhöz. Egy szegény napszámos-ember volt a nevelőapám, volt egy beteg felesége, nagyon nehezen éltek. De nagyon rendes ember volt. Tőle hallottam például néhány olyan dolgot, mit sohasem feledtem el. Ilyen volt pl. ez: Ha ütnek, ne hagyd magad, akkor üss vissza, de te sohasem üss meg elsőként senkit. S ő mondta azt is: Gyengébbet megütni sohasem szabad. Látja, ezek a mondatok egy életre bennem maradtak.

- Aztán tudja, olyan kereső, nyugtalan fiatal voltam. Már inaskoromban, 16 éves koromban történt, hogy nagy intenzitással kerestem a helyem a világban, a társadalomban. Törvényhatósági választások voltak akkor Budapesten. S én kíváncsiságból, a helyem keresve, elmentem minden gyűlésre. Ott voltam minden párt ülésén: a szociáldemokratákén, hallgattam Peyert, a demokratákén, hallgattam Rassayt, de meghallgattam Wolfot, Csilléryt is. Volt akkor egy idősebb segéd az üzemben. Megkérdeztem tőle: mi a különbség a szociáldemokraták és a demokraták közt? Ő rám nézett s azt mondta: Ha ilyen dolgok érdekelnek, várj meg, együtt megyünk el este munka után. Együtt mentünk el, s elmagyarázta azon az estén. Ettől az embertől sokat tanultam. /Mondta a nevet is, Pöhl vagy ilyesmi volt, nem tudtam kivenni, németesen csengett/.

- Aztán másfél évig rám jött: versenysakkozó lettem. S itt nyertem egy könyvet: Anti-Dühring. Azt a könyvet akkor tiz hónapig olvastam. Nem is tudom, hányszor olvastam el. Dühös voltam, mert nem értettem, s nagyon meg akartam érteni. S végül tizedszeri vagy huszadszori olvasásra meg is értettem. S máig is ez a kedves olvasmányom.

- Aztán volt egy ember, akivel később már a mozgalomban felsőbb kapcsolatom volt. Ez az Állam és forradalmat adta ide olvasni. S ki is kérdezett utólag belőle. Meg volt elégedve, mikor látta, hogy értettem. De ő magyarázta el: Ha elolvastál egy könyvet, akkor még nem tettél semmit. Akkor el kell gondolkodnod rajta, mit jelent ez ma, 1932-ben Magyarországon, mit kell cselekedni annak szellemében. Csek ha ezt is megtanultad, akkor tetteid igazán magadévá. Akkor olvastad el valóban.

Megint elgondolkodott, majd így folytatja:

- Látja, kár hogy megszűnt ez a régi sejtrendszer, ez nagyon jó volt. Nem is tudom, hány órát sétáltam nálam idősebbekkel az utcán. Ezeknek a sétáknak köszönhetek talán legtöbbet. Aztán én sétáltam sokat nálam fiatalabbakkal. Ezek a séták, ezek az egymást kísérések, nagyon jók voltak. Kár, hogy már nincsenek.

- A multról beszélve: ismertem Kilián Györgyöt. 11 éves koromban találkoztam vele. Az öccsével két éven át a polgáriban egy osztályba jártunk. Egyfelé laktunk, így felmentem hozzájuk. Ott láttam a bátyját, de idősebb volt, ügyet se vetett ránk, mi ekkor még ilyen kicsik voltunk - mutatta a kezével -.
- Később a KISZ-ben egy konferencián vettem részt harmincadmagával. S ekkor az előadóban felismertem megint Kiliánt.

- Tudja, ezek mind olyan emberek voltak, akik úgy is éltek, ahogy beszéltek. Ilyen az igazi ember. Ma sem bírom azokat, akik pusztán azért rikoltanak egy nagyot, hogy még jobban feltűnjenek. S ilyen nagyot rikoltók, feltűnni akarók ma még sokan vannak.

- A fiatalok közt különösen fontos, hogy érezzék a hitet, s érezzék, hogy egy a szó és az élet. Minden fiatalnak van egy időszaka, mikor meg akarja váltani a világot. Ha ilyenkor megtaláljuk vele a kapcsolatot, akkor a mi emberünk lesz. Ha ilyenkor valami hamisat tapasztal a mi részünkről, akkor örökre elveszithetjük.

- Kár, hogy ezzel sokan nem gondolnak nálunk. Volt egy ügy például, amely épp nemrégiben hozott dühbe. Egy fiatal pártfelvétele már a küszöbön állt. S akkor az utolsó pillanatban, mikor a fiu már ünneplőbe öltözött: jön a kerület döntése: betelt a keret. Ez az, amit nem szabad csinálni.

Megjegyzem, hogy ilyen bürokratizmussal nap mint nap találkozunk a fiatalok. A bürokratizmusra terelődik a szó.

- Ez nagyon nehéz és komoly probléma. A pártunk abból indult ki, lehetetlen, hogy egy ilyen testület, mint a PB, minden ügyet a gazdaságtól kezdve az ideológiáig át tudjon tekinteni. Ez a reformunk alapja. Kellenek az áttételek. S kell az például az ideológiában is. A teória és a politika ma már nem lehet ugyanaz a munka. Kellenek emberek, akik csak teóriával foglalkoznak, mégpedig minden megkötés és előítélet nélkül teszik ezt. Ezt mondtam Lukácsnak is. Arra kértem csupán, hogy ő is vegye számba a mi szempontjainkat a nyilvánosságra hozatalban. S ő ezt meg is ígérte. - De visszatérve a munkamegosztáshoz. Ezt kellene csinálni minden területen. A hatalomra kerüléskor tán ezt nem vettük számba.

- Nehéz és hosszú lesz a bürokrácia megszüntetése. De ez nem jelenti azt, hogy nem lehet ilyen körülmények közt dolgozni. Vannak emberek, akik jönnek, lemondanak valami tisztségről,

mondván, ilyen körülmények között ők nem tudnak dolgozni. Mit érnek el ezzel? A problémák maradnak, ha ők elmennek is, csak az ő életük lesz könnyebb, de a problémák változatlanul megmaradnak. Minden körülmények között lehet dolgozni. S nemcsak lehet, kell is.

- S ez a munka az, ami értelmet ad. Az élet abból áll, hogy az ember dolgozik. Ujabban azt mondják, mint a Biblia, hogy büntetés a munka. Pedig az a megtartó erő. Amíg az ember feladatot lát, addig van értelme a létezésének. Valaki azt mondta: az eredmény is kell. Az talán csak másodlagos. Az se baj, ha ezt nem éljük meg. A fontos a munka, a feladat. A forradalmiság - ha van ilyen - az is csak munka, napszámosmunka, az még a hőkorszakban is.

Mégegyszer visszatért a forradalmisághoz.

- Ugy vagyunk ezzel, mint az egyszeri ember, aki egyszer csak hazamegy egy előadás után a feleségéhez: Tudod, asszony, mire jöttem rá, hogy én egész eddigi életemben prózában beszéltem, s ezt eddig nem is tudtam. Nem lehet mesterségesen forradalmárrá válni. Egy eszmény kell, azért kell dolgozni. S a többi már nem fontos. Ő mindig azt írja a kérdőívébe: köztisztviselő. S Lenin is azt írta, újságíró. Még 1920-ban is. Az ember ne akarjon forradalmár lenni. Mondták neki, hogy Lenin éppugy mint ő, szeretett sakkozni és vadászni. De ha valaki szeret sakkozni és szeret vadászni, attól még nem lesz az.

Megkérdi tőlem: Maga mit ír a kérdőívekre?

- Tanár.

- Tanár, nincs is ennél szebb. Engem később az anyám nevelt. Itt fenn Pesten. A Wesselényi utca és az Akácfa utca

sarkán volt egy polgári, odajártam. Volt ott néhány tanár, aki megtalálta a fiatalokkal a hangot. Sokat jelentett az.

- Jobban kellene valahogy megbecsülni a pedagógusokat, de ez nagyon nehéz. Egyszer egy pedagógus-találkozón, valami ki-tüntetés-osztás volt, rám is jött az őszinteségroham. S meg-mondtam ott az elvtársaknak: - Bármennyire szeretnénk is emel-ni jobban a pedagógusfizetést, valahogy nem megy. Mindenki in-kább arra szavaz, akitől a holnapi termelés emelése függ. A pedagógusok munkáján pedig csak a husz évvel későbbi termelés mulik. S az nem olyan sürgős.

Megjegyzem, hogy a pedagógusnak örök elégtétel: néhány em-ber hálás tekintete, kiknek adni tudott.

- Igen, ez ebben a pályában a szép. Nem is kell mindig az összessel foglalkozni, csak azzal a néhányval, akit erre alkal-masnak tartunk. S a fiatalság nagyon hálás a nevelő szóért. Min-denüvé követ, nincs náluk hálásabb, ragaszkodóbb együttes. Va-lamikor a VI. kerületi szociáldemokrata pártnál dolgoztam. Az ifjúsági munka volt rám bízva. Volt ott egy kis kommunista cso-portom is. Ezekkel még ma is összejárok. Jó látni őket, mennyi-re helytálltak mindig az idők során. Ma is közöttük érzem magam igazán otthon.

Itt megint a hivatásos forradalmárságra terelődik a szó:

- Nem szeretem, ha emberek, kik pártalkalmazottak, hivatá-sos forradalmároknak nevezik magukat. Engem kétszer akartak ki-emelni, ilyenné tenni. A harmincas években jönnek hozzám, hogy menjek Moszkvába, iskolába. Erre én azt feleltem - Elvtársak, tudok én itthon is tanulni. Nekem ez a feladatom, hogy itt dol-gozzak kommunistaként. Miért hagyjam el ezt a feladatot, mért

tegyem meg, amit mások, hogy én is eltávozzak. Aztán folyt a toborzás a spanyol harcokhoz. Megintcsak azt válaszoltam: - Miért menjek én Spanyolországba harcolni, a fasiszták ellen. Van itt, Magyarországon is elég fasiszta. Elég kimenni az utcára, s máris harcolhatok, s kockáztathatom az életemet is. - S ma is ezt tartom: az igazi kommunistának a maga helyén s nem másutt kell kommunistának lennie.

Látom, hogy fáradt. Hiszen majd két és félórája ülök már ott nála. Még Mariról kérdez, anyámról, Kálmánról és a gyerekekről. Aztán bucsuzok. Kikisér egész a könyvtárszobáig. 3/4 7 mult öt perccel mikor eltávoztam tőle. Ő még ment vissza dolgozni be a szobájába.

1976. jun. 25.

Parlamenti ülés. A szünetben Gyurkó Lacival Aczélnál. Kisé késvé megyünk vissza. A már elnéptelenedett folyosón Kádár jön szembe. Megáll, kezét fog. Tegnap felszólalásomról kezd el beszélni:

- Miért sietett annyira? Oly gyorsan mondta, hogy nem lehetett mindig követni. Nem kellett volna törődni azzal, hogy az idő már előrehaladt. Amit az ember fontosnak tart, azt tartsa valóban fontosnak. Mindenképp mondja el. Ne az órára figyeljen, de arra, hogy megértsék.

Sejtetni engedem kisebbségi érzésem: a kultura kérdései úgy jöttek most az égető gazdasági problémák közé, mint csizma az asztalra.

- Jól tette, hogy beszélt róluk. A problémákat mindig ébren kell tartani. Nem szabad hagyni, hogy elaludjanak, hogy ne figyelmeztessünk ott, ahol az a kötelességünk, ahol saját szakmánk, szakterületünk érdeke azt parancsolja. Az ember mint egyén legyen szerény, de a rábizott ügy kapcsán sosem lehet az. Ott elsősorban a felelősségét kell éreznie.

Havasi beszéde jön szóba. Megemlítem: milyen jó, hogy oly nyíltsággal beszélt a problémákról.

- Igen, őszintén kell mindig beszélnünk. Be kell avatni az embereket a gondjainkba. Így érhetjük csak el, hogy együttgondolkodjanak velünk. S e nélkül nem mehetünk sosem előre. Így jobban megértik a nehézségeket is. Bár ez a husáremelés most nem lesz könnyű dolog. De bizni kell benne, ha megismerik az okokat s látják az összefüggéseket, megértik ezt is.

Közbeszúrom: jó lenne, ha beszélni a TV-ben is erről. Látszott, hogy zavarja a kérdés:

- Miért? nem futja most az energiából. Hónapok óta a külügyekkel vagyok elfoglalva, a nemzetközi kérdésekkel. Nincs elég időm az itthoni dolgokra. Csak a KISZ-kongresszusra tudtam elmenni. S nem szeretek felkészületlenül megjelenni a nyilvánosság előtt. Az embereket meg kell tisztelni. A tőlünk telhető legjobbat kell nekik mindig adni akarnunk. Csak felkészületlen szabad eléjük lépni. Ezt nem tudom megtenni most. Elnyelnek a nemzetközi dolgok.

Gyurkó Laci megjegyzi: ezek most nagyon bonyolultak.

- Nézze, hogy állunk ezzel: bonyolult. Sosem felejttem el: 1931-ben voltam először kommunista szemináriumon. S ott az előadó azzal kezdte a maga beszédét: a nemzetközi helyzet most

nagyon bonyolult. Ezt hallom azóta is mindig. A nemzetközi helyzet mindig bonyolult volt és bonyolult marad. Csak éppen mindig másképpen bonyolult. Ebben a másképpen-ben van a fejlődés. Nem a problémák hiánya, a problémák másfélesége jelzi mindig az előremenetelt.

- Itt van például ez a szocialista világ. Sok nehézség, probléma van benne. De hogyha majd tizennégy helyett huszonnyolc lesz, akkor még nagyobb lesz a problémák, a nehézségek száma. A növekedéssel együtt nőnek a problémák is. Ez az élet rendje.

- Nézeteltéréseink vannak jelenleg a nyugati pártokkal. Meg kell érteni őket. Ők ismerik a saját helyzetüket. S ha úgy látjuk, hogy előre mennek, akkor gratulálni kell nekik, együtt kell velük örülni. A szocializmus ment előbbre ezzel.

A hazai dolgokra terelődik a szó:

- Sokan rosszallják, hogy sok a kistulajdon. De az emberek negyven százaléka lakik már saját házában. Ez már nem egy kisebbség, ez már egy nagy szám: ez már maga a nép. S így ennek örülni kell. Mert nem a gazdagság, nem a jólét sohasem a baj, hanem az, ha csak keveseknek, csak egy kisebbségnek van része benne. Arra kell törekedni, hogy a népé legyen minden, mi keveseké volt csupán valaha. Akkor már jó a személyes tulajdon is. Akkor már a nép lesz gazdagabb vele.

- Egyébként is: ezek az építkezők spóroltak, takarékoskodtak, tulmunkát vállaltak. S ezt a társadalmat vitték közben előre. Önmagukért dolgozva a szocializmust is építették. Ezt kell elsődlegesen látni lényegesnek.

- Helyre kellett állítani az anyagi ösztönzést, nem lehetett másképp. A Rákosi-időkben csak erkölcsi ösztönzésről beszéltek. Mi lett belőle? Terror. Az emberekkel kell mindent együtt csinálni. S az adott emberekkel, a létezőkkel s nem az elképzeltekkel. Tudni kell mindig, hogy csak így lehet előre-menni.

- Igaz: közben megjelenik a harácsolás s az ügyeskedés is. Ez ellen küzdeni kell. Ez az adó, amit a jóért fizetni kell. Az ilyen kísérő jelenségek ellen harcra van szükség, de nem az ut megváltoztatására.

- S meg kell oldani valahogy, hogy közben az erkölcsi ösztönzés is érvényesüljön. Ez az egyik legfontosabb megoldásra váró feladat. S hogy meg lehet oldani: a szocialista brigád mozgalom mutatja. Igaz: sok még benne a formális elem. De amit eleinte csak a látszatért kezdtek, ott eljutnak később a lényegig. Az ilyen és az ehhez hasonló mozgalmakra kellene jobban odafigyelni. Ezekben van a jövő csirája.

A gazdasági nehézségekre terelődik a szó. A husellátás problémáira, a sertésstenyésztés visszaesésére.

- Tudják, a határozatot rosszul értelmezve elbizonytalanodtak az emberek. Az még nem lett volna baj. De elbizonytalanodott a vezetés is. A földművelésügyi minisztérium is. S az már rossz, ha a vezetés elbizonytalanodik és kapkodni kezd. Ilyenkor még jobban elbizonytalanodik a lent.

- A vezetés kezdeményező készségén, bátorságán, határozottságán nagyon sok mulik. Győrben például végigjárták az irodákat. Megnézték, mennyi a felesleges ember, s leirányították egy részüket vissza a termelésbe. Az emberek eleinte morogtak.

De aztán rájöttek: maguk is jobban jártak ezzel. Nemcsak anyagiilag. Hanem azért is, mert egyszerre érezték, hogy van dolguk, tennivalójuk, Nem érezték feleslegesnek magukat.

- Egyébként is: nem kell megijedni attól, ha az emberek morognak. Jó is van abban, Benne van az is, hogy sajátjuknak érzik a dolgokat.

Valahogy talán a "morgás" kapcsán szóba kerül az értelmiség, az ott uralkodó erős kritikus hang.

- Nemegyszer úgy vagyunk ma vele, legalábbis egy részével, mint valaha a válogatott csapattal. Azt akarja, hogy kedvezünk neki. Hát kedvezni kell neki. Tudása, hozzáértése nagy értéket jelent, nagy szükség van rá. Ki kell hát elégíteni az igényeit. Vágyott nyugatra? Hát menjen nyugatra. Neki is jobb, nekünk is. Egyrészt sajátmaga látja, hogy azért ott is vannak bajok. Nem akar disszidálni. Vagy ha disszidálni akar, akkor is arra gondol: miért tegyem most, mikor jövőre is megtehetem. S többnyire itt marad. Meg aztán az utazás kölcsönös. Nyugatról is jönnek hozzánk. Látják mi van itt. Így már ott kint sem lehet olyan felelőtlenül hazudozni rólunk. Leellenőrizhetik a saját szemükkel az ideérkezők.

Végtelen nyugalom van a szavaiban. Arra gondolok, akik ezt mint pusztá magatartást veszik át tőle, azoknál valamiféle "nyugi, nyugi" blazirtság lesz nemegyszer belőle. Vajon mi a titka? Hogy tudta megőrizni annyi nehéz, átélt helyzetben ezt a belső nyugodtságot? Rákérdezek erre. Elgondolkodva válaszol:

- Tudják, csak egy a fontos. Az, hogy az embernek legyen meggyőződése. Lássa a célt, amely felé menni akar, azt ne tévessze soha szem elől. Akkor biztosan teszi mindig a lépéseket.

Van belső biztonsága. A cél felé menve aztán természetesen már nézzen gondosan a lába elé, hogy ne csak biztosan, de jó helyre is lépjen. De a cél a legfontosabb. Itt nincs igaza magának - fordult hozzám a "mindennapok forradalmiságáról" irtakra utalva -, a célt azt mindig látni kell.

Mentegetőzőm, valahogy én is így gondoltam. A becsületesen elvégzett mindennapi munka fontosságát akartam csupán jobban hangsúlyozni tanulmányomban. Hiszen annyian voltak, vannak, akik csak a célról beszélnek, s közben türik maguk körül a zűrzavart, a hanyag, rossz munkát, a rendetlenséget.

- Ebben igaza van. Ha az ember látja és tudja a távlatot, akkor aztán a napi feladatokra koncentráljon mindig, minden erővel. Nálam ez úgy van: tudom, hogy mi az, amit ma kell elintéznem. Mondják, hogy decemberben majd ez meg az lesz. Azt válaszolom erre: elvtársak, ma ma van, az pedig majd decemberben lesz. Az akkor kerül sorra. A fontos az, hogy az ember pontosan elvégezze mindig, ami ma feladata.

Olvasmányokról esik szó.

- Most újból a Háboru és béké-t olvasom. Ezt többször el lehet olvasni. Van benne sok kusza dolog is. Ott, ahol a történelemről beszél. De még ezeket a részeket is el kell olvasni. Még ezekből is lehet tanulni.

Már majd egy félórája állunk a folyosón.

- Bent közben folyik az ülés, Na, nézzünk végre be. A kórházban voltam, azért jöttem később - füzi hozzá szinte mentegetőzőn. Érződik, hogy magától kívánja meg elsősorban a rendet, pontosságot. Elindul az ülésterem felé.

1979.febr.5.

A pártközpontban járok. Benézek a Kádár-titkárságra Nagyához. Mari kért meg, hozzák el tőle valamilyen könyvet. Kádár is kint van a titkárságon. Tréfásan rám szól: - Rakja le a kabátját, táskáját. Beinvitál a saját szobájába.

Bevezető kérdések: Mari egészsége, a bátyám öngyilkossága. "Szerencsétlen ügy" - a "szerencsétlen" jelző tér vissza folyvást róla beszélve. Érződik benne a szánalom, a részvét, a döbbenet a történt tragédián, de ugyanakkor az is: nem tudja megérteni, hogy dobhatja el valaki magától még oly tragikus, nehéz helyzetben is az életét.

Képviselői munkám után érdeklődik. Eldadogom, hogy hül ki lassan a lelkesedésem. Ha becsületesen akarom intézni a választók ügyeit, ha nemcsak ünnepi, de valóságos képviselő akarok lenni, sokkal erőteljesebben kellene bekapcsolódnom a helyi politikába. Rendszeresen el kellene járnom a kerületi tanácsi, pártbizottsági, népfrentbeli s egyéb ülésekre. Azokon kellene vitáznom, felszólalnom. Nem elég egymagában a parlamenti munka, a kerületi-helyi politikában is aktívan jelen kellene lenni. Ez sok időt kíván. Elgondolkodik:

- Két fajta képviselő van: aki helyi listán jön és akit valamilyen országos politikai érdek tesz szükségessé. Jobb lett volna talán, ha a kettő más listán jut be. Ezt nem sikerült hogy megoldani. De még így is jobb a területi elv. Közvetlenül, személyszerint köt a választókhoz. Igaz: egyetlen képviselő sem foglalkozhat behatóan minden egyes felmerülő ügyel, minden panasszal. Ezt senki sem kívánhatja tőle. Három dologban azonban komoly szerepe lehet. Mindenekelőtt komolyan kell törődnie

azzal, ami törvénsértés. Aztán kell foglalkoznia minden olyan ügyvel, ahol a törvény betűjét betartják ugyan, de szellemét nem. Végül, ahol nem is tud segíteni, ott is szükséges, hogy az emberek érezzék: van hely, ahol elmondhatják a panaszukat, ahol meghallgatják őket s elgondolkodnak a problémáikon. A törvénytelenések ügyében vagy ahol csak formálisan tartják be a törvényt, viszont nem elég csak a probléma figyelmes meghallgatása. Ott ki is kell állni, meg kell mondani a véleményt bárkivel kerül is szembe az ember.

Megjegyzem: a legtöbb helyi képviselőnél még mindig a helyi - s nemcsak a helyi - vezetőktől való tartás az erősebb. Ugy érzik, azoktól függnék inkább s nem a választóktól. Elmondok ezzel kapcsolatban néhány esetet.

- Az emberek különbözőek. Ezzel a politikának mindig számolni kell. De számolnia kell azzal is, hogy meg is változhatnak.

Felvetem a kérdést, amelyet az egyetemistáktól gyakran hallok: nem kellene-e átalakítani valamiképp az egész választási rendszert. Utalok rá: a fiatalok általában nem érzik még azt, hogy nem annyira szerkezeti-szervezeti megoldáson múlnak a dolgok, hanem sokkalta inkább az embereken, az emberi minőségen, kulturáltságon, erkölcsi bátorságon. Ők minden vonatkozásban radikális struktúra-reformokat sürgetnek.

Ez a probléma láthatóan érdekli:

- Mikor 1956-ban kezdtük a munkát, nekem elhiheti, nem láttuk, hogy mit kell konkrétan csinálni. Csak néhány alapelvet tudtunk. Azt, amit magában foglal a decemberi határozat. Tud-

tuk, hogy nem lehet úgy a cél felé menni, hogy nem törődünk a valósággal, az emberekkel, a véleményükkel. Kettős feladatot láttunk: a marxizmus-leninizmushoz való hűséget és a valósággal, a tényekkel, az emberek véleményével való állandó számvetést. Így alakult ki a politikánk; lassan, az évek során. Az élet jelölte ki a feladatokat, az diktálta, hogy mit kell csinálni. Én nem vagyok a radikális átalakulás, a radikális reformok hive: az organikus reformok hive vagyok. Olyanoké, amelyeket maga az élet, maga a valóság - a gyakorlat érelt meg, s sürgetett ki, amelyről már több ember érzi, ez a helyes, így kell cselekedni. Az élet, a gyakorlat hozta magával, hogy meg kellett nézni a káderpolitikát, a munkásosztály helyzetét, a gazdasági életet és a többit. Így kell tovább menni a jövőben is.

Hosszan beszél még erről a kérdésről. Nem tudom magukat a szavakat visszaidézni, még hozzávetőlegesen sem, csak a gondolatokat: "kettős kötöttséggel" kell állandóan élni. Egyszerre kell nézni a "lentre" és a "fentre": a népre és a történelemre, az adott valóságra és az elvekre, célokra. Egyiktől sem szabad soha elszakadni. Ennek a "kettős kötöttségnek" jegyében kell megkísérelni megoldani az épp soron lévő feladatokat.

- Mindenkinek segíteni kell a maga helyén, hogy így tudjuk megoldani a jelen kérdéseit. Volt egy ismerősöm, nem kis szerepet játszott a politikában. Nem akarom a nevét megnevezni, mivel már meghalt. Ő mondta 57-ben a Kutvölgyi Kórház folyosóján: "Könnyebb volt 56 előtt. Akkor legalább megmondták az embernek, hogy mit kell tennie". Az valóban könnyebb. De épp az a lényeg, hogy mindenki maga is törje a fejét rajta, hogyan

menjünk előre, hogy mi a teendő.

Arról kezd beszélni, miképp alakult az előbb említett "kettős kötöttség" jegyében, a gyakorlat, a valóság állandó hatása alatt, az új kérdőjelekre, az új kihívásokra választ keresve, az emberekkel való állandó együttgondolkodásra törekedve az egyes területeken a politika. Csak töredékeket tudok visszaidézni. Cimszószerűen.

- /Káderpolitika./ 56-ban azt mondtuk: nem az a fontos, mit mondott valaki 1956 november 4. előtt, hanem az, hogy most mit csinál. Az embereknek elsősorban nem a múltjukat kell soha nagytóval nézni, de jelen munkájukat.

- /Kulturpolitika./ Itt is valami új született meg. A nagyobb szabadság. A műhelyek önállósága. A színház dönti el, mit játszik, a kiadó, hogy mit ad ki. Bár itt elégedetlen vagyok. Nem csinálunk mindent következetesen. Utólag mindenről minden területen mondunk véleményt. Hát ezt meg kell tenni a kultúra területén is. Orientálni kell. Orientálni nem lehet másként csak ha értékeljük egy kiadónak, egy szerkesztőségnek vagy egy színháznak - mondjuk - az egyévi munkáját.

- /Közélet./ Az embereknek érezniük kell, hogy közük van a dolgokhoz. Lehetővé kell tenni, hogy előzetesen hozzá szóljanak a fontosabb kérdésekhez. Érezniük kell, hogy rajtuk is mulik.

- /Társadalmi élet./ Létrejöttek új dolgok, új közösségek. A munkásórság. A szocialista brigádok. Ilyen közösségek korábban nem voltak. S új közösségi csirák maguk a tanácsok is. Miért vállalták? Hálátlan munka. Mégis sokan és úgyszeretettel csinálják.

Az egyetemi fiatalok helyzete, hangulata után érdeklődik. Megemlítem, hogy erősen kritikus beállítottságuk az újabb korosztályok s nincs oly jellegűen távlatuk, hitük, mint korábbi nemzedékeknek volt. Látszik rajta, hogy erősen foglalkoztatja ez a kérdés:

- A fiatalság a maga elvi tisztaságában akar mindent. Az elveket kéri számon a mai gyakorlaton. Kérlelhetetlenül. Szigorúan. Nincs még tapasztalata. De ez jól van így. Nem hagyja, hogy elkényelmesedjünk.

- Ami a távlatot illeti: úgy kell igyekeznünk dolgozni, hogy szeressék azt, ami itt, ma körülöttük van. Ez a legfontosabb. S nemcsak a fiatalsággal kapcsolatban, de általában is. Az a lényeg, hogy itthon becsüljék az emberek azt, amit elértek. Mert hiába dicsérnek bennünket Moszkvában. Ha itthon nem szeretik azt, ami van, nem érünk vele semmit. Hogy becsülik, szeretik az adott rendet, az a bajban érződik meg. Mikor úgy érzik, hogy baj van, jelen vannak, jönnek, Lehet számítani a segíteni akarásra.

- Hogy bajok is vannak? Az természetes. Újat csinálunk. Kitaposatlan, járatlan uton megyünk előre. Baj van például a tudattal. Több a polgári per, mint valaha is. Van mit örökölni, s akarnak örökölni.

A tudat problémáiról kezd el beszélni: az önzésről, harácsolásról, anyagiasságról. Nem tudom visszaidézni a szavait. Csak azt érzem: izgatja ez a kérdés. Foglalkoztatja: szükség-szerű-e a kapcsolódás az anyagi érdekeltség elve s a tudatbeli-értékrendbeli torzulások közt. Keresi a választ, hogyan

Lehet minél teljesebben összeegyeztetni a gazdaságosság és a humánus eltérő irányba húzó szempontjait, követelményeit, ezt a két egymással vitázó értékrendet. Mintha több segítséget várna tőlünk. Azoktól, akiknek a tudat - a tudatelemzés, a tudatformálás - a szakmánk, feladatunk: tanároktól, íróktól, társadalomtudósoktól. Aztán megint a fiatalság s a távlat kérdéseihez tér vissza. Az ország nemzetközi helyzetéről beszél:

- A szocialista országok, ha vitáznak is velünk, de egyet-
értenek, figyelnek reánk.

- A nyugati világban is van tekintélyünk. Itt van például ez a korona-ügy. Visszaadták. Két okból. Egyrészt mert terhes volt nekik, nem tudtak vele, mihez kezdeni. De volt bennük politikai számítás is. Megadták a legnagyobb kedvezmény elvét. Azt kérték, adjunk garanciát, hogy az emberi jogok és a kivándorlás politika terén nem lesz változás. Furcsa lenne, ha mi egyoldalú nyilatkozatot tennénk. Létrejött egy közös nyilatkozat: a két kormány kötelelességet vállal, hogy az emberi jogok és a kivándorlás terén tovább akarja folytatni az eddigi politikát. Ezt vállalni tudjuk. Vállalni barátaink előtt is és minden taggyűlésen.

Újból a távlat problémáját veszi elő. De most már más oldalról. Eddig arról beszélt, mennyire adhat távlatot, hitet a konkrét mai magyar valóság, az ország belső és külpolitikai helyzete. Most a történelemre, a világfejlődésre tér át:

- Én hiszek abban, bár furcsa, hogy ezt mondom, hogy hitről beszélek itt, de hiszek benne, hogy van törvényszerűség. A rabszolga társadalom hosszú időn át tartott, aztán jött a

feudalizmus. Az már rövidebb idő alatt ment át kapitalizmusba. S még rövidebb idő alatt megy át a világ szocializmusba. Hogy ez mint történik? Ezt senki sem tudja kiszámítani. Mindig jönnek új váratlan dolgok. Jók is, rosszak is, De jönnek. Afrika nemrég még úgy tekintettek, mint alvó földrészre. Most változik, forrong. Komoly munkát kezdtek. Itt van most például Irán. Ezt nem a kommunisták csinálták. De mégis jött. Aminek jönni kell, az törvényszerűen jön. Így bármilyen kusza, zavaros is lehet átmenetileg a világ, mégis optimista vagyok.

Az órára nézek. Érzem már túl soká tartom fel. Ideje távoynom. Feláll, kikésér. Mint mindig, most is üdvözli Marit és a családot. Az emberi figyelem hozzátartozik. Elgondolkodva a beszélgetésen leginkább az foglalkoztat, amit a távlatról mondott. Módszertanilag tanultam tőle. A távlat eddig számomra egységes, egyöntetű kategória volt. Most látom, éppúgy mint a múlt, ez is részekre bontható. Lehet beszélni például egy közeli, egy közbülső és egy messzi távlatról. S ezek akár el-
lent is mondhatnak egymásnak. Nincs egy absztrakt, egy-törvényű távlat. Konkrétan kell analizálni az összetevőit.

1984.nov.26.

Joli telefonál a Kádár-titkárságról: 12-re menjek át, elkészült a tizéves Szovjet Irodalom-hoz küldendő levél. Jelzem: egyetemi óráim van, csak 1/2 1-re tudok odaérni.

1/2 1. Nánya van a titkárságon: - Vesse le a kabátját. Olvassa el a levelet. Aztán Kádár elvtárs akar magával beszélni, hogy jóvá hagyja-e.

Kádártól Korom jön ki. Vele együtt ő is. Régen nem láttam így közelről. Nemigen változott. A gyors, fegyvelmezett mozdulatok, az állandó készenlét, ön-el-nem engedés eltakarja benne a hetvenen felüli embert. /Csak beszélgetés közben vettem észre később a táskákat a szeme alján, az arc mélyre vésődött, szomorú vonásait. Az évek jeleit. Ezeket még egy az övéhez hasonló akarat sem tudja elfedni./

- Na, jöjjön be. Hadd halljam a szerkesztői véleményt.

Egy pohár vizskit hozat. Kevéssé vizezett. Erős. Egyideig a lapról beszélünk. Mennyi a példányszám?

- A frissesség és a színvonal a legfontosabb - mondja.

Olvasóink száma, összetétele érdeklí. Megjegyzem: egy viszonylag szűk értelmiségi olvasórétegből nem tudunk kitörni. A könyvtárakba járó példányok olvasottságát ugyan nem tudjuk ellenőrizni. De keveselljük, hogy a 10.000 példányból mindössze alig egyharmad, körülbelül 3-4.000 az, amely egyéni előfizetés, illetve egyéni vásárlás.

- Mit csinál az a rengeteg tagcsoport - kérdi az MSzBT tagcsoportjaira célozva. Nem titkolom, hogy a legtöbb léte pusztán formalitás. Nem végez komoly munkát.

- Pedig mély alapja van a szovjet-magyar barátságnak - mondja elgondolkodón. - 1917 után magyar hadifoglyokból került ki a legtöbb külföldi vörös katona. Miért volt ez így? Lenin mondta erről: a magyar helyzet és Oroszország helyzete sokban hasonlít. A magyar katonák az Októberi Forradalmat így azonnal értették.

Egyes, a folyóiratban közölt művek kerülnek szóba. Melyiknek milyen visszhangja volt? Megemlíti, hogy csak most ér rá

elolvasni Ajtmatov regényét, az Évszázadnál hosszabb ez a nap-ot.

- Nem könnyű olvasmány - jegyzi meg -. Minden részletén el kell gondolkodni. Így például annak a tevebikának is nagy szerepe van. Érzékelteti, hogy a természettel számolni kell. Nem lehet azt semmibe venni. /Eszembe jut egy régebbi beszélgetésünk. Akkor mondta: az ember természeti lény is, nemcsak társadalmi. Nagyon mélyen megmaradt bennem ez a gondolata. Most ugyanez tér vissza, ugyanezen töpreng. Ugy látszik: élete kulcsgondolatai közé tartozik. Az emberi cselekvés mindig köteles számolni azzal, hogy az emberi természet s az ideális célok között szakadék nőhet fel. Soha sem szabad elfelejteni így, hogy az ember csak énje egy részével él az általa teremtetett "második természetben", a "szabadság világában", az értékek szférájában, egy részével a "szükségyszerűségek világába", a természeti szférába tartozik bele. Mindig a kettő határán, mind kettőt figyelembe véve kell hogy előremenjen az emberi cselekvés./

Az ország mai hangulatára terelődik a szó, s innentől kezdve már a jelen gondjait mondja, szinte hangosan gondolkodik:

- Rossz hangulat? Nézze, ilyenkor mindig az jut eszembe: mennyi nehéz helyzetet éltem már át. Tizenhatévesen kerültem a munkásmozgalomba. Munkanélküliség volt, gazdasági válság, szegénység, nyomor. S mennyi nehéz helyzetet kellett átélnem azóta is.

- Persze, az ilyen hangulatoktól azért nem tudjuk magunkat teljesen függetleníteni. A fontos az, hogy az ember ilyenkor a munkára vigyázzon. Ne visszafelé nézzen, ne a már megvál-

tozhatatlanon töprengjen s ne is a messzi, távoli dolgokon, de nézzen maga elé, s tegye, mit tenni kell. Azt, amit a cél jól őrzött tudata s az adott, konkrét valóság diktál. Mindig az előttem álló feladatra, munkára koncentrálok. Azt kell jól elvégezni. S aztán az újabbra. Így lehet csak minden rossz hangulat ellenére is előremenni.

- Az értelmiségiek szeretnek ilyenkor tulzottan is elproblémázni. Mikor bekerültem a mozgalomba, akkor hallottam először ezt a szót, hogy "tulok". Kértem, mit jelent ez? Elmagyarázták: az intellektuell. Tulok azért, mert az jellemző rá: minek egyszerűen, ha bonyolultan is lehet. Ez a hiba ma is ott rejlik sokszor az értelmiségiekben.

- Ötvenhat után is így volt. Az értelmiségiek nagy része nem akarta a maga leegyszerűsödöttségében, a maga valóságában, egyértelműségében látni a kérdéseket. Mindenáron össze akarta kuszálni őket. Találkoztam akkor a képviselőikkel. Megmondtam nekik: számunkra a munkások és parasztok helyzete és sorsa a fontos. Azt akarjuk jobbra tenni. Ha ők elégedettek, ha ők jól élnek, akkor meg van oldva az értelmiség kérdése is. Az igazi értelmiségi szereti hazáját, szereti népét. Ha a munkások s a parasztok odahaza érzik magukat, az értelmiség, az igazi értelmiség akkor majd megy velük. /Németh László példájára, utjára gondolok: mennyire igaza volt. S érzem: valóban ez talán a lényegi különbség a cselekvés embere s a teóriáé között. Cselekedni csak akkor lehet, ha az ember világosan kiemeli: ez a fő kérdés, az igazán fontos, ez kell hogy meghatározza az adott pillanatban a döntést, a cselekvést, s zárójelben tudja tenni közben - legalábbis a döntés pillanatára -

a többi megoldást sürgető, bonyolult problémát. A teoretikus - s az értelmiségi mindig inkább teoretikus - ezeket is állandóan látja. Megsokasodnak így benne a tettehez szükséges egyértelműséget, határozottságot mindig blokkoló nehéz kérdőjelek. Győz benne a "hamleti" lélek./

- Hatalommal, erővel nem lehet mindent megoldani - mondja eltöprengőn -. Szükség van erre is. De ami igazán fontos: az a munkások, parasztok helyzete, hangulata. Arra kell vigyázni.

Szóba kerül az "utódlás" kérdése, az ő személye, szerepe:

- Nézze, reálisan igyekszem látni magamat. Vannak dolgok, amiket jól csináltam. De tudom azt is, hogy nagy része annak, ami köröttem van, csupán legenda. De ~~híres voltam~~ ez a legenda is politikai erő. Szükséges azzal is számolni.

- Egyébként meggyőződéseim, a helyzet megteremti mindig a maga emberét. Egy ember kiesésétől nem kell annyira félni.

- Nekem szerencsém volt. Ilyen embert keresett a helyzet ötvenhat után. Tőlem senkinek sem kellett aggódnia, hogy a törvénytelenések térnek vissza velem. Mindenki tudta, min mentem keresztül. S az én esetemben nyilvánvaló volt az is, hogy nem akarom visszahozni a kapitalizmust. A helyzet logikája segített nekem.

- A helyzetet kell mindig helyesen érteni. Ötvenhat után félreérthetetlen kiállítás kellett. Csak így tudtunk előre menni. Bizni kellett a népben. Bizni, hogy meg fog érteni. Ez a bizalom volt a legfontosabb. Ezért tudtunk határozottak lenni.

Aztán más idők jöttek. Könnyebben mentek a dolgok. Elkényelmesedtek ekkor elvtársaink. Most megint nehezebb időket élünk. Kell a helytállás, a bátor kiállás. Kell ennek alapja, az a meggyőződés: megfognak érteni, bizni kell az emberekben, bizni a népben.

Megjegyzem: a legnagyobb bátorság ma az, amit Kádár elvtárs mond, hogy bizni kell a népben, bizni az emberekben. Elkomorodik, elgondolkodóvá válik. Nem beszél többet. Érzem, valamilyen nagyon érzékeny pontjához értem. Feláll, bucsuzik. Kedvetlen, töprengő. Szokás szerint üdvözli Marit, aztán elgondolkodva az ajtóig kísér. Most hogy ezeket a sorokat írom, kezdem érteni, miről lehet szó. Felrémlik bennem, amit beszélgetésünk elején Ajtmatovról mondott. A tevebikáról. Az, hogy az ember természeti lény is, nemcsak társadalmi. Azt hiszem itt rejlik az őt foglalkoztató lényegi probléma. Politikájának szinte alapja volt a reális emberkép. Világosan látta: az ember képes ugyan nagyszerű, hősi erőfeszítésekre, lelkesedésre, messzire nézésre, de ha hosszú távon cselekvésprogramot akar építeni erre valaki, az tévesztett uton jár: előbb-utóbb zsákutcába ér. A sztalini korszak az "új ember" fogalmát, a lelkesedő embert állította például mindig előtérbe, szavakban mindig azt hangoztatta, a valóságban azonban más lett belőle: terror, borzalom. Ez lett a fő kormányzási elv: a rettegtetés és a lelkesítés egybetartozott. Kádár alapvetően itt változtatott. Reális emberképpel számolt. Azzal, amely tudomással veszi, hogy az ember ugyan társadalmi lény, ki képes a nembeliesség szintjére érni, történelemre, messzire nézni, nagy távoli célokért élni, küzdeni, de ugyanakkor természeti lény is, kinél nagyon fontos mai közvetlen, személyes élete, saját egyéni boldogsága, sorsa, azaz, amit úgy hívunk: egyéni érdekelttség.

Az életszinvonal így lett számára kulcskérdés. S most mikor ennek további emelése válik kérdésessé, mikor a természeti lényvel szemben a másik énünkhöz, a társadalmi emberhez, a történelmi emberhez kell fellebbezni, ott élhet benne a probléma: mennyire lehetséges ez, a természeti ember és a történelmi ember, partikuláris én és nembeli én polémiája, hogyan fog végződni. Drukkolok neki, hogy igaza legyen: bizni kell a népben, bizni az emberekben, meg fogják érteni.